

PETER McCAFFERY, BEN MARSDEN (coordonatori), *The cultural history reader*, London and New York, Routledge, 2014, LVII + 349 p.

Încă de la apariție, în anii '80, istoriei culturale i s-a reproșat că aria sa de cercetare și metodele folosite sunt vagi și disputate. Această ambiguitate epistemologică pare să fi constituit însă un avantaj, noul tip de demers istoriografic cunoscând un real succes în ultimele decenii. Dovadă stau numeroasele lucrări de sinteză și popularizare apărute în ultimii ani, dar și aria lingvistică a lucrărilor, limba de redactare variind de la engleză la spaniolă, italiană sau română. În cadrul acestui curent se înscrie și apariția volumului *The cultural history reader*, o creștomafie ce își propune să adune cele mai importante contribuții din ultimele trei decenii din domeniul istoriei culturale.

Cele două capitole introductive ale volumului prezintă modul în care istoria culturală se individualizează astăzi ca domeniu de cercetare, precum și precursorii acestui tip de demers istoriografic. Urmează apoi o selecție de 31 de texte, articole sau fragmente din cărți, structurate în 11 secțiuni tematice, a căror interdependență este totuși subliniată: studiile de gen; comerțul, creditul și consumul; timpul, spațiul și sistemele de măsurare; ceilalți; cultura populară; religia; copilăria; individualismul; relația între cultura scrisă și cultura orală; tehnologia și războiul. Fiecare secțiune tematică este precedată de o introducere ce trece în revistă principalele contribuții ale istoricilor ce au abordat domeniul respectiv cu instrumentele istoriei culturale.

Ca mai toate lucrările de sinteză din acest domeniu, capitolele introductive încearcă să definească aria de studiu a istoriei culturale, precum și relațiile sale cu celelalte discipline din cadrul științelor sociale. Definiția de lucru adoptată de către editorii volumului identifică istoria culturală ca acel demers al cărui scop este căutarea semnificațiilor atașate obiectelor, evenimentelor, fenomenelor, proceselor din trecut de către contemporanii acestora, precum și a modalităților în care aceste semnificații au fost produse, negociate, transmise și însușite. Sunt identificate apoi punctele comune și diferențele în ceea ce privește abordările metodologice și tematice între istoria culturală și alte discipline precum antropologia, arheologia, geografia umană și culturală, psihologia culturală, sociologia și istoria socială, studiile culturale, istoria intelectuală, filosofia și științele cognitive.

Încă de la apariție, istoria culturală s-a folosit din plin de eșafodajul teoretic și instrumentarul metodologic al antropologiei, atât istoricii, cât și antropologii fiind interesați de semnificațiile pe care o comunitate umană le atribuie lumii înconjurătoare. În perioada interbelică, atunci când observarea participativă devine o practică obișnuită în antropologie, se pune accentul pe stabilitatea temporală a obiceiurilor și pe omogenitatea culturală a unei comunități, ce făcea ca aceasta să poată fi studiată distinct, ca entitate culturală de sine stătătoare. În ultimele decenii, ca urmare și a rapidității răspândirii fenomenului globalizării, antropologii au abandonat acest punct de vedere, atrăgând atenția asupra pericolelor proiectării omogenității de către cercetător asupra societăților studiate și subliniind contribuția activă a indivizilor în articularea semnificațiilor. Dacă la începuturile sale istoria culturală era tributară modelului interpretativ din antropologie ce considera cultura ca un tot omogen – opera lui Clifford Geertz fiind privilegiată în acest sens –, istoricii din ultimele două decenii și-au însușit noua paradigmă epistemologică din antropologie, ce critică interpretările lui Geertz, punând accentul pe diversitatea culturală a unei societăți. Aceasta face ca, în încercarea de a defini cultura – deși editorii volumului recențat subliniază futilitatea stabilirii unei relații intrinseci între istoria culturală și cultura ca obiectul său de studiu –, cercetătorul să nu vorbească despre un ansamblu al creațiilor umane și comportamentelor învățate cărora li se conferă o semnificație, ci despre un repertoriu potențial, în continuă schimbare, al resurselor ce pot fi utilizate de către membrii unei comunități în încercarea lor de a conferi sens vieții și lumii înconjurătoare (p. XXI).

Dincolo însă de aceste scurte digresiuni teoretice, cei doi editori, Peter McCaffery și Ben Marsden, preferă să ofere un răspuns practic la întrebarea „ce este istoria culturală?”, prezentând exemple concrete de analize ale istoricilor practicanți ai acestui tip de demers. De aceea, utilitatea volumului *The cultural history reader* nu constă atât în discuțiile teoretice privind aria de definire și metodologia istoriei culturale, cât în noutatea interpretărilor aduse în fiecare din domeniile de studiu selectate, prin aplicarea instrumentelor de lucru specifice istoriei culturale. Spicuim în continuare câteva dintre aceste interpretări ce au contestat teorii explicative consacrate, atât în domeniul culturii, cât și în cel politic și economic.

Astfel, în ceea ce privește studiarea rolurilor de gen, modelul interpretativ ce considera că încercările clasei de mijloc de a se diferenția de aristocrație și de clasa muncitoare prin promovarea unei morale ce valoriza munca bărbaților în spațiul public și devotamentul femeilor în creșterea copiilor și îngrijirea gospodăriei au dus, în perioada 1780–1850, la împărțirea activităților umane într-o sferă publică, rezervată bărbaților și o sferă domestică, rezervată femeilor, a fost criticat în ultimele două decenii de autori precum John Tosh (*Boys into men*, p. 29–38).

Fragmentul din cartea lui Jacques Le Goff, *Le Moyen Age et l'argent* (Paris, Perrin, 2010; tradusă în engleză în 2012), arată anacronismul transpunerii în evul mediu a concepției despre bani ce există în societatea capitalistă modernă. Tranzacțiile financiare erau înțelese în evul mediu în termenii unor relații personale între participanți, relații guvernate de morala creștină prin referința la idealul iubirii aproapelui ca pe tine însuși. Aceasta îi permite lui Le Goff să respingă ideile diferiților istorici economici, potrivit cărora germenii capitalismului ar fi fost situați în evul mediu (p. 43–48).

Studiul lui John Padgett și Paul McClean (*Economic credit in Renaissance Florence*, p. 49–58) arată că, în Florența, în perioada Renașterii, funcționarea pieței economice era influențată de relațiile de prietenie dintre principalii actori și de practica dar-contradar, infirmând astfel premisa teoriei economice neoclasică, potrivit căreia în cadrul funcționării pieței deciziile sunt luate în funcție de produse și de prețul lor, și nu de identitatea persoanelor ce desfășoară tranzacțiile.

Textul lui Paul Glennie și Nigel Thrift (*The spaces of clock times*, p. 87–95) critică teza lui E. P. Thompson (*Time, work-discipline, and industrial capitalism*, din revista „Past & Present”, vol. 38, 1967, p. 56–97), care considera că practica măsurării exacte a timpului s-a impus la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când proprietarii de fabrici au încercat să controleze cât mai strict timpul de muncă al muncitorilor, pentru a maximiza rezultatele. Glennie și Nigel arată că apariția ceasurilor mecanice nu a dus la impunerea unui sistem uniform de măsurare a timpului, oamenii experimentând timpul în mod diferit în diverse contexte și folosind ceasurile mecanice în scopuri foarte variate.

În practica istoriei culturale din ultimele trei decenii, analiza imaginii Celuilalt a mers dincolo de identificarea stereotipurilor specifică imagologiei, în încercarea de a sublinia modalitatea în care aceste stereotipuri sunt utilizate în viața de zi cu zi.

În abordarea domeniului religiei, istoria culturală nu este interesată atât de credințe și doctrine – așa cum este cazul istoriei ideilor –, cât de morală și practici. Așa cum arată textele selectate în volumul recenzat, cuvântul religie nu desemnează un concept abstract, anistoric, ci un ansamblu eterogen de fenomene ce trebuie studiate în contextul lor cultural de manifestare. Este mai potrivit așadar să vorbim despre tipuri diferite de creștinism, decât despre o esență doctrinară și ritualică a acestei religii.

Inovația metodologică adusă de textele de istorie culturală din ultimele decenii ce au analizat copilăria a fost reprezentată de studierea nu atât a valorilor transmise de către adulți, cât a reacției și rezistenței copiilor în adoptarea acestor valori, a experiențelor și percepțiilor copiilor, mergând până la identificarea unei culturi a copiilor, transmisă prin jocuri sau alte practici specifice copilăriei.

Așa cum arată textele grupate sub tematica „Individualism”, istoria culturală a infirmat ipoteza lansată de Jakob Burckhardt, potrivit căruia individualismul, ca teorie care consideră individul drept valoare supremă în toate domeniile vieții, își are originile în Renaștere. Fragmentul din cartea lui John Jeffries Martin (*The myth of renaissance individualism*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2004, p. 223–232) arată că oamenii din Renaștere jonglau cu o multitudine de concepții și atitudini în ceea ce privește relația dintre individ și societate, folosind concepții diferite, uneori chiar conflictuale, în funcție de situație și de persoanele cu care aveau relații.

Volumul *The cultural history reader* are însă și unele lipsuri, ce țin de selecția ariilor tematice, dar și de aria culturală de proveniență a textelor. Astfel, cu excepția fragmentului din traducerea în engleză a lucrării lui Le Goff, toate textele provin din spațiul cultural anglo-saxon. Includerea acestui text într-un volum de istorie culturală poate fi însă simptomatică pentru schimbarea de atitudine din mediul academic francez, Le Goff și adepții săi având inițial o atitudine rezervată față de adoptarea sintagmei „istorie culturală”. Selecția ariilor tematice (impusă probabil și de restricțiile editoriale) a lăsat totuși în afară domenii în care studiile de istorie culturală din ultimele trei decenii au adus contribuții importante. Astfel, volumul nu atinge subiecte precum istoria vestimentației (în care studiile lui Daniel Roche au avut un rol covârșitor), a alimentației (contribuțiile lui Jean-Louis Flandrin și Massimo Montanari), studiul sporturilor și a turismului, imaginarul legat de corp și simțuri, istoria emoțiilor ș.a.m.d.

Meritul volumului rămâne însă acela de a prezenta unele dintre principalele direcții de dezvoltare ale istoriei culturale în ultimele trei decenii, reprezentând în același timp un instrument de lucru pentru cei interesați să înțeleagă modalitatea în care acest tip de demers istoriografic ne ajută să înțelegem trecutul.

Daniel Gicu

DORU STĂNCULESCU în dialog cu FLORIN-SILVIU URSULESCU, *Prezidente*, «București», Casa de Pariuri Literare, «2018», 172 p.

Discuțiile dintre Doru Stănculescu și Florin-Silviu Ursulescu reprezintă, pentru cei care studiază istoria contemporană și în particular istoria comunismului, o sursă documentară de primă importanță. De primă importanță la modul propriu, fiindcă relatările provin de la oameni care au trăit în perioada respectivă, constituindu-se așadar în surse primare. De primă importanță, însă, și din punctul de vedere al valorii, sau mai bine zis al semnificației consemnărilor.

Mai mulți dintre istoricii comunismului manifestă obiceiul pernicios de a interpreta perioada exclusiv din punctul de vedere al documentelor oficiale, ca și cum existența s-ar fi epuizat în cadrul directivelor trasate la vârf. În felul acesta, realitatea este, cum arătam și cu alte ocazii, falsificată prin schematizare, până-ntr-acolo încât cei care au trăit atunci nu mai regăsesc în respectivele studii viața așa cum au cunoscut-o, cu părțile sale pozitive și negative deopotrivă. Volumul de față are meritul că aduce în atenție tocmai autenticitatea experienței umane concrete. Atunci când relatează episodul petrecerii de la restaurantul Moldova, urmat de plecarea intempestivă, într-o noapte de iarnă, până la Sinaia (p. 140–142), sau când amintește obiceiurile estivale de la Costinești (p. 149–151), Doru Stănculescu evocă modul în care trăia boema artistică. Atunci când povestește reîntrarea la Facultatea de Arhitectură, demersurile pentru a obține o locuință sau primii ani de servicii, pune în evidență felul în care funcționau relațiile sociale, pe bază de afinități, intervenții și acomodări. În felul acesta, Doru Stănculescu documentează de fapt epoca, inclusiv în privința potențialului represiv al regimului, pe care l-a resimțit personal în decembrie 1989; și o face, credem noi, mai concludent decât o serie de istorici profesioniști blocați în clișee. Accentul cade firesc pe mediul artistic, totuși, într-o serie de chestiuni privind viața cotidiană, oameni de toate profesiunile își pot recunoaște în lucrare, *mutatis mutandis*, propria istorie personală.

Bineînțeles, ca orice rememorare subiectivă nici aceasta nu este scutită de unele inexactități. Cenaclul Flacăra, de pildă, a debutat într-adevăr la 17 septembrie, dar nu în 1974, cum apare menționat în carte, ci în 1973, după cum Mihaela Popescu, lansată la cenaclu, este astăzi avocat, nu procuror. (În primul caz nu excludem eventualitatea unei greșeli de redactare). Inexactitățile, ca de altfel și limbajul pe alocuri licențios, decurg din oralitatea discursului, agrementat ocazional cu un pahar de vin. Sunt însă aspecte punctuale, ce nu infirmă semnificațiile experienței de viață autentice și nici calitatea de sursă a întregului volum. Îl recomandăm deci spre lectură pentru forța sa evocatoare, dar și pentru farmecul, inteligența și umorul pe care le degajă nu o singură dată.

Alexandru Mamina